

Коркач Д. А.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

КОЛОНІАЛЬНІ НАРАТИВИ В РОСІЙСЬКИХ АНЕКДОТАХ У 1990–2000 РОКАХ (НА МАТЕРІАЛАХ ТЕЛЕПЕРЕДАЧІ «КЛУБ «БЕЛЫЙ ПОПУГАЙ»)

Стаття присвячена російським культурним впливам на функціонування українського розважального простору у 90-х роках ХХ століття. Попри юридичну і формальну незалежність України, російські нарративи щодо братніх народів, спільної історії активно просувалися через українське телебачення, газети та журнали з метою створення спільного культурного простору. Особливо підступними такі нарративи були у розважальному контексті, адже вони маскувалися під виключно несерйозні ідеї. У статті досліджено та деконструйовано сатиричний телевізійний контент російського виробництва, що також транслювався і на українському центральному телебаченні на початку 90-х років. Зокрема, у статті досліджено контент популярної телепрограми «Клуб «Белый Попугай», що цілком вписується в пострадянську естетику анекдоту. Відомі люди, в основному зірки радянського кінематографу та музичної сцени, розповідали анекдоти за споживанням їжі та напоїв. Велику частину таких анекдотів було присвячено різним національностям з характерним відтворення радянських стереотипів. У статті розглянуто лише ті анекдоти, де головним дійовими особами є українці. У статті показано як за допомогою анекдотів у цій телепрограмі конструюється колоніальний образ України. Було з'ясовано, що головними засобами його конструювання є змалювання географічного простору незалежної України як частини російського культурного поля. Також визначено, що широковживаним засобом культурної колоніальної експансії є висміювання та приниження суб'єктного статусу незалежної України, зокрема через висміювання державних символів. Показано, що ще одним методом є змалювання самих українців в дуже одновимірному вигляді, які опікуються лише власними інтересами і не здатні до співпраці з іншими членами суспільства. Комічне у цих анекдотах реалізується виключно за допомогою своєрідного неспівпадіння образу українця з образом уявної нормальної людини. Зроблено висновок, що деконструкція даних колоніальних нарративів, що просувалися на українському телебаченні у 90-х роках, необхідна для розуміння та запобігання відтворення цих нарративів у майбутньому.

Ключові слова: гумор, анекдот, колоніалізм, імперіалізм, культурна політика.

Постановка проблеми. Події Революції Гідності, російське вторгнення в Україну спочатку у 2014-му, а потім і в 2022 році активізували дискусії про імперську політику Росії та колоніальну спадщину України, а також необхідність її переосмислення та подолання. У західній академічній історіографії та політології російський колоніалізм є до кінця не усвідомленим та малодослідженим явищем, особливо у порівнянні з добре проговореними (навіть на суспільному рівні) проблем європейської імперіалістичної політики минулого. Одним з невід'ємних інструментів російського імперіалістичного впливу були і залишаються культурні нарративи, що поширювалися як всередині самої Росії, так і у державах-колоніях, включно з Україною. З розпадом Радянського Союзу та появою незалежної України такі куль-

турні нарративи не зникли. Радше, вони видозмінилися та активно просувалися з використанням масових медіа, зокрема телебачення.

У першій половині 90-х років українське телебачення все ще не мало достатніх економічних ресурсів для продукування власного україноцентричного та україномовного контенту, відтак, за звичною практикою на українських телеканалах почасти транслювалися російські телеканали та програми російського виробництва. Так, у 90-х роках один з найпопулярніших телеканалів УТ-3, який згодом перетворився на телеканал «Інтер», мав контракт на трансляцію телепрограм російського «Першого каналу (ОРТ)». Зазвичай, ці програми транслювалися у прайм-таймі, у час найбільшого охопту аудиторії. Така практика продовжувалася до кінця 90-х років, а на початку

2000-х російський медійний продукт та російськомовний телевізійний контент стали доміантними на медійному ринку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання витоків російського імперського впливу, зокрема у культурній сфері, було детально досліджено на матеріалі літературної критики Євою Томпсон у книзі «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм» [12]. Авторка вказує на роль літератури у присвоєнні великої частки неросійських територій, а також показує яким чином околиці імперії включалися в культурне поле імперії, хоча і на другорядних позиціях, і яким чином з допомогою культурного дискурсу було відмовлено цим територіям в суб'єктності. Дискусії про специфіку застосування постколоніальних теорій до українського контексту ведуться протягом тридцяти років. У цій статті автор зокрема спирається на академічні розвідки Миколи Рябчука [7] та Річарда Сакви [8]. Особливості українського телевізійного гумору 90-х років є вкрай недослідженим питанням серед дослідників, тим ціннішою є розвідка Вікторії Сукової [11] про українську популярну культуру крізь призму постколоніальної перспективи. Формат російського гумористичного шоу та спосіб функціонування анекдоту в ньому був досліджений В. Бережним [1], але політичний підтекст не був предметом дослідження вказаної розвідки. Дана стаття покликана частково заповнити цю лаку.

Метою цієї статті є дослідити імперські нарративи, що були присутні у російських телепрограмах розважального та гумористичного характеру, зокрема у телепрограмі «Клуб «Белый Попугай» з 1993–2000-х років. Режисерська ідея формату телепередачі полягала у тому, що протягом 40-хвилин у кафе чи ресторані збиралися відомі актори та інші публічні особи, що завоювали глядацьку популярність завдяки роботі у радянських кінокартинах, та розповідали анекдоти або ділилися кумедними історіями з життя. Естетика клубу максимально відтворювала радянські традиції застілля з їжею та напоями. В рамках дослідження всього було проаналізовано 74 випуски тривалістю від 40 до 48 хвилин.

Попри те, що телепрограма позиціонувалася як розважальна, політичний гумор був доволі частим цих випусках. Більше того, з розвитком програми частка політичних анекдотів виростала – якщо у 1993-му році гості та члени клубу тільки зваликали до відсутності офіційної цензури та заборон, то протягом наступних семи років репертуар політичної сатири значно збільшувався, аж до наяв-

ності програм цілком присвячених політичним та економічним тогочасним реаліям.

Колоніальній нарративі анекдотів були особливо помітні у перших випусках телепрограми – анекдоти про «осіб кавказької національності», грузинів та, особливо, українців був своєрідним продовженням радянської традиції політичного, почасти, расистського гумору. Також, через гумор члени клубу намагалися відрефлексувати свою реакцією на розпад Радянського Союзу. На початку 90-х років відвертий ресентимент до радянського минулого ще не з'явився на російському порядку денному як відповідь на економічну скруту та виклики необхідності переходу до ринкового та демократичного суспільства, але радянська традиція стереотипного зображення представників держав-членів Радянського Союзу, відсутність мислення про інші нації як незалежні суб'єкти та насправді відсутність визнання новостворених незалежних держав такими у російському суспільстві створювала підґрунтя для прийнятності неполіткоректних та нетолерантних анекдотів офіційному російському телеканалі. У пізніших випусках з'являється набагато сатири присвяченої внутрішньополітичним проблемам аж до появи пародій на випуски новин («Вести «Белого попугая») [4].

Колоніальними нарративами ми називатимемо поширення колоніальної державної влади через культурні знання, діяльність та інституції (зокрема освіту і медіа) та систематичне підпорядкування культурних ідентичностей колонізованих держав чи народів концептуальним основам метрополії [10; 15]. Попри те, що російський культурний колоніалізм відрізняється від колоніальних європейських практик, завдяки чому випадає з поля зору постколоніальних студій, прагнення домінувати над периферійними територіями в економічному, політичному та культурному відношенні було приманне російській метрополії [10, 21–23].

Втративши можливість офіційного панування над Україною, Росія провадила колоніальну політику у сфері культури та цінностей, наріжними каменями якої можна виокремити два аспекти. По-перше, це звична для колоніального дискурсу ідея про меншовартість та недорозвиненість української культури порівняно з «великою» російською. По-друге, на відміну від європейського колоніального нарративу, де культура поневолених народів іншується, російська традиція наголошує на спільності української та російської ідентичностей та їх подібності. По-третє, це спрощене та одновимірне зображення українців. І всі ці ідеї до

певної міри присутні у політичній сатирі гумористичної програми «Клуб «Белый Попугай».

Найбільш яскравою імперіалістичною рисою сатири «Клубу «Белый Попугай» є те, що міста на той час вже незалежної України конструюються як частина російського культурного простору. Так, наприклад, коли ведучий зачитує анекдот телеглядача з Дніпропетровська (нині – м.Дніпро), він не уточнює, що це саме українське місто, натякаючи, що це все ще спільний географічний та культурний простір [3, 10:23]. Місто Одеса постійно зображується як російське місто, рідне та значуще для більшості членів та засідателів клубу. На одному з засідань гість клубу виконує пісню радянського поета Ігоря Шаферана про Одесу та навіть називає цю пісню «патріотичною». Сама поезія теж симптоматична з погляду гендерного розподілу влади. В тексті пісні є рядки:

*«А сколько красавиц у нас!
Я лично холостой четвертый раз,
И буду последний я подлец
Когда на этом сделаю конец.»*

Жінки іншої, незалежної держави тут змальовуються як присвоєні об'єкти, ресурс, як власність метрополії. Попри те, що ці рядки написані одеським поетом за часів радянської влади, але в той час коли Україна вже відновила незалежність, ці строфи неприкрито віддзеркалюють колоніальний підхід, який популярна російська культура демонструє по відношенню до України. Примітно, що такий підхід зберігся серед російської культурної еліти навіть за відносно ліберальних часів у самій Росії та за відсутності офіційної пропаганди, яка постане згодом, починаючи з 2000-х.

Маркування міст незалежної України як частини російського простору, а українців як меншвартісних по відношенню до росіян досягає апогею у випуску, який позиціонується як абсолютно аполітичний, та присвячений темі тварин. Одна з гостей клубу розповідає анекдот:

«Из деревни приехали в Одессу. Были на одесском привозе, были в зоопарке, были в оперном театре, возвращаются в деревню, и у них спрашивают, мол, как одесса, расскажи.

– О, одесса, такой гарный город, такой привоз, усьо там багато, много всяких фруктов, овощей, такой красивый театр, выходят люди, одни тануют, други шось поют таке непонятне, ничо не розумшо. Но шо нас поразило, так це зоопарк. От як заходиш туди, там справа стоить таке громадне сире жывотне. Так йому даеш булку, а вин хвостом – и в попу!». [3, 15:00 – 16:28] (Фонетика збережена.)

У цьому прикладі встановлюється схожість між українцем та людиною з села, неосвіченою,

тією, яка послуговується суржи́ком. Використання української мови для зображення людини низького соціального статусу було і лишається широковживаним художнім прийомом, що використовується у російському художньому продукті.

Цікаво, що частими є також анекдоти на Чорнобильську тематику. До прикладу, гість із України розповідає анекдот про кума і Петра [4, 15:40].

«Сидятъ вони, тоска, украинская осень, груши на голову падают, випили все, сидят. I вдруг – свинья, цок цок цок, такая. Протез, полено привязано проволокой вместо ноги. Кум крестится:

– Петро, що ж в тебе, мутант з Чорнобилья?

– Та який Чорнобиль? Приїхала та теща, і всьо просит студню. Ну шо я звірина, щоб свиню забивати з-за той миски студня?»

Цей анекдот однією з гостей клубу був поверхнево проінтерпретований як анекдот про жадібність, і надалі був доповнений ще кількома стереотипними зображеннями українців.

У іншій програмі був розказаний такий анекдот:

«Депутаты заседают в ГосДуме и спорят как использовать поля после Чернобыля:

– Злаковые сеять нельзя, корнеплоды нельзя...

– А давайте засеем поля табаком, а на пачках сигарет напишем:

– Минздрав последний раз предупреждает...»

[5, 22:45].

Існує і інша версія анекдоту, де замість Державної Думи засідають депутати Верховної ради, але на телепрограмі було розказано саме подану версію.

Обидва анекдоти виглядають особливо цинічно, якщо проаналізувати обставини, за яких сталася Чорнобильська аварія. Замовчування трагедії у перші дні після події, відсутність визнання з боку центральної влади у Москві, проведення першотравневого парад у центрі Києва – це все демонструє з яким нехтуванням влада метрополії ставилася до українців. Цей анекдот був розказаний на центральному телебаченні у Росії (а відтак транслювався і на українському каналі) у першій половині 90-х, менше, ніж через 10 років після аварії. Звісно, масштаби трагедії ще не були усвідомлені українським суспільством, але на рівні особистих та сімейних історій біль від втрат – дітей, членів родин, здоров'я – все ще був актуальний для українців, і це точно не був час для жартів на цю тематику.

У анекдотах, розказаних гостями клубу, українці зображуються доволі одномірно – як жадібні, згодні на компроміси заради власної вигоди, та нездатні до солідарної суспільної дії.

В усіх анекдотах дія відбувається у сільській місцевості, а головними персонажами є селяни, молоді сільські дівчата, тещі, трактористи тощо. Ілюстрацією жадібності, є наприклад, такий анекдот.

– Грицю, в тебе спид є?

Він каже:

– Шо? Спид? Є... Но тільки для себе!» [4, 15:55].

Тут українці зображаються мало того, що жадібними, так ще і неосвіченими.

– Микола, у тебе корова курить?

– Ти шо, придурок? Яка корова?

– Тогда у тебя сарай горит.

Наочним прикладом зображення українців жадібними, та такими, що в першу чергу дбають про свої матеріальні, чи то пак навіть шкурні інтереси, є такий анекдот:

Идет Микола про Хрещатику, несет ковер такой на голове. Гриць спрашивает:

– Ну ты продаешь?

– Не! Я миняю, бартер.

– Та продай. нашо тобі той бартер?

– Та не, тож килим такий старий, персидский.

Чотири на шість метрив.

– Так на шо миняеш?

– На аналогичний шматок сала [4, 16:00].

Політична суб'єктність, незалежність та національне самоусвідомлення теж стають предметами висміювання.

Последняя электричка идет, и напротив негр. Негр читает внимательно украинскую литературу «Веселит», «Веселка». Подходит Микола, и птае:

– Ой, пробачте, де ви так навчилися нашої мови, шо ви так читаєте?

– А я українець.

– Да? А я тоди хто?

– Не знаю, може й москаль [4, 25:04].

Або, приміром, такий анекдот.

“Верховна Рада украинский совет, обсуждают герб какой и какое знамя. Выходит такой Микола:

– Не хочу шоби був наш прапор, прапор жовто-блакитний. А хочу щоб він був біленький-біленький, як сало, а кругом така жовтесенька шкварка” [4, 30:01].

Популярним анекдотом у 90-х також був анекдот про український снікерс. Цей анекдот був повторений у телевізійній програмі «Белый попугай» Юрієм Нікуліним.

“На Украине изобрели свой сникер. Сало в шоколаде. Большой кусок сала и толстый слой шоколада” [4, 08:03].

Апогеем висміювання і невизнання суб'єктності України є такий анекдот.

– Как поймать украинскую телевизионную программу в Москве?

– Привязать кусок сала к антенне [4, 16:07].

Висновки. Одна з політичних функцій гумору, зокрема для подолання умов постколоніальності, є підважування того соціального порядку, який століттями нав'язувався з метрополії, шляхом його висміювання. Гумор, який пропонується у випусках телепрограми «Клуб «Белый Попугай» виглядає прогресивним тільки у порівнянні з езоповою мовою радянської сатири. Насправді ж, цей гумор працює на утвердження суспільних ієрархій як на рівні особистих стосунків (через відтворення гендерного розподілу влади), так і через вивищення нації метрополії над колонізованими націями, зокрема, українців.

Список літератури:

1. Бережний В. А. Функціонування анекдоту в розважальному телеконтенті (на матеріалі передачі «Клуб «Белый попугай»»). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2016. № 1. С. 6–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2016_1_3
2. День Рождения Попугая Аркаши (Клуб «Белый Попугай»). 1994. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jgt4wYk-Djg>
3. Клуб «Белый Попугай». Выпуск 5. 1994. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NSVr4DNcmoc>
4. Клуб «Белый Попугай». Выпуск 1. 1994. URL: <https://youtu.be/uCG1GDIviyg>
5. Клуб «Белый Попугай». Выпуск 34. 1997. URL: https://youtu.be/_arS5Ec1Nn0
6. Клуб «Белый Попугай» Вести Белого Попугая. 2000. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PT1U_sQgVpY
7. Рябчук, Микола. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ : К.І.С., 2011. 288 с.
8. Саква, Річард. «Україна і постколоніальний стан». *Незалежний Культурологічний Чвсонис «І»*. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Sakva_Ukraine_i_postkolonial_stan.htm.
9. Nicolaidis, Kalypso S., Bemy Sebe, and Gabrielle Maas. 2015. *Echoes of Empire: Memory, Identity and the Legacy of Imperialism*. Bloomsbury Academic.
10. Riabczuk, M. Colonialism in another Way. On the Applicability of Postcolonial Methodology for the Study of Postcommunist Europe. 2013. *Porównania*, 13, 47–59. <https://doi.org/10.14746/p.2013.13.10972>
11. Sukovata, Viktoriya. n.d. «Ukrainian Popular Culture: In The Context Of Bakhtin's Philosophy Of Laughter & The Postcolonial Perspective». *Baltic Worlds*. 2017: 1–2, pp 57–65. URL: <https://balticworlds.com/ukrainian-popular-culture/>

12. Thompson, Ewa Majewska, and Professor Ewa M. Thompson. 2000. *Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism*. Greenwood Press.

Korkach D. A. COLONIAL NARRATIVES IN RUSSIAN ANECDOTES IN 1990–2000 (ON THE MATERIALS OF THE «WHITE PARROT CLUB» TV PROGRAM)

The article is devoted to exploring Russian cultural influences on the functioning of the Ukrainian cultural field during the 90s of the XX century. Despite the legal and formal independence of Ukraine, Russian narratives regarding brotherly nations and shared history were actively promoted on Ukrainian television, newspapers, and magazines with the aim of creating a common cultural space. Such narratives were especially insidious in the sphere of entertainment because they were disguised as extremely frivolous ideas not worth of scrupulous exploration. In the article, Russian-produced satirical television content that was also broadcast on Ukrainian central television in the early 1990s was explored and deconstructed. In particular, the article examines the content of the popular TV program “White Parrot Club”, which perfectly fits the post-Soviet aesthetics of the comedy. Famous people, mostly stars of the Soviet cinema and music scene, told jokes while consuming food and drinks. A number of such anecdotes were dedicated to different nationalities with a reproduction of Soviet stereotypes regarding different ethnicities. The subject of this study were only anecdotes, where the main protagonists are Ukrainians. In the article it is shown how the colonial image of Ukraine has been constructed with the help of anecdotes. It was found that the main means of its construction are the depiction of the geographical space of independent Ukraine as part of the Russian cultural field. Also, it was defined that the most widely used means of cultural colonial expansion is mocking and humiliating the status of Ukraine’s independence, in particular by mocking state symbols. Additionally, it was shown that another method of promoting the colonial status of Ukraine was portraying Ukrainians in a one-dimensional way, as people who only care about their own interests and are not capable of cooperation with other members of society. The comic effect in these anecdotes is realized exclusively as a mismatch between the image of a Ukrainian and the image of an imaginary normal person. It is concluded that the deconstruction of these colonial narratives that were promoted on Ukrainian television in the 1990s is necessary to understand and prevent the reproduction of these narratives in the future.

Key words: *humor, anecdote, colonialism, imperialism, cultural policy.*